

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. Корецького**

МИРОСЛАВСЬКИЙ Сергій Володимирович

УДК 347. 457

ВЕКСЕЛЬ ЯК БОРГОВИЙ ЦІННИЙ ПАПІР

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ - 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор,
академік АПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України

Шевченко Ярослава Миколаївна,

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
завідуюча відділом цивільного, трудового і підприємницького права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Яроцький Віталій Леонідович

Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри цивільного права № 2;

кандидат юридичних наук, доцент

Посполітак Володимир Володимирович

Міжнародний інститут менеджменту,
доцент кафедри бізнес-адміністрування

Захист відбудеться 17.09. 2008 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано 02.08. 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук

О.О. Кваша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З набуттям чинності Цивільним кодексом України та Законом України “Про цінні папери і фондовий ринок” у нашій державі відбулись якісні зміни правового регулювання відносин у сфері випуску та обігу цінних паперів. Широке застосування векселя у майновому обороті та постійне вдосконалення положень вексельного права визначають необхідність подальшого розвитку одного із найважливіших напрямків побудови цілісної системи цінних паперів. Зазначені тенденції вимагають застосування нових підходів до наукового переосмислення призначення векселя як боргового цінного папера у вітчизняному майновому обороті. Висвітленню певних аспектів правової природи векселя та визначенню особливостей правового регулювання вексельних відносин присвячена значна кількість вітчизняних і зарубіжних досліджень. Їх аналіз дозволяє дійти висновку про те, що специфіка правової природи векселя саме як боргового цінного папера, його місце у системі цінних паперів та роль як одного із засобів захисту прав учасників вексельних правовідносин досліджені недостатньо.

Здійснені в останні роки дослідження вітчизняних науковців були зосереджені в основному на проблемах визначення сутності та змісту вексельного зобов’язання, виконання вексельних зобов’язань, питаннях вексельного обігу, специфіки вексельних правовідносин, місця вексельного права у системі цивільного права. Значно менше уваги приділялось аналізу сфери оборотоздатності векселя, меж його застосування у відносинах власності, при спадкуванні, зверненні стягнення на майно боржника тощо. На рівні дисертаційних досліджень майже не здійснювалось визначення статусу векселя як боргового цінного папера, а також окреслення його термінологічного співвідношення із поняттями «зобов’язання», «річ», «правочин», «юридичний факт». Проблема переосмислення функцій та функціонального призначення векселя як боргового цінного папера набула актуальності у контексті положень інструментальної концепції цінних паперів.

Невирішеними залишилися проблеми неоднозначного сприйняття векселя сучасною судовою практикою, де вексель розглядається то як майно, то як правочин, то як зобов’язання, то як платіжний засіб. Потребує вирішення і проблема недійсності векселя як боргового цінного папера, його співвідношення із недійсністю вексельного зобов’язання. У законодавстві дотепер немає чіткого визначення поняття «векселя як боргового цінного папера», а також понять «простий вексель», «переказний вексель». Після змін, які відбулися у законодавстві та економіці, потребують переосмислення питання систематизації національного вексельного законодавства, співвідношення вексельного і цивільного законодавства, які тільки починають досліджуватись наукою цивільного права України. Все це суттєво знижує як можливості ефективного використання векселя в цивільному обороті, так і довіру до нього як до цінного папера. Створення ефективної системи правового регулювання вексельних відносин неможливе без наукового

дослідження виявлених судовою практикою останніх років основних проблем, пов'язаних із використанням векселя як боргового цінного папера. У дисертаційному дослідженні використано наукові доробки вітчизняних та зарубіжних правників-цивілістів від дореволюційного періоду до сьогодення, які містяться у працях: М.М. Агаркова, С.М. Бараца, С.М. Бервено, В.А. Белова, М.І. Брагінського, В.В.Воловика, О.О. Вишневського, А.В. Габова, В.М. Гордона, В.І. Гостюка, О.В. Дзери, Л.Ю. Добриніної, О.М. Єфімова, Н.А. Зоріна, Є.О. Крашеніннікова, М.О. Крутицького, Д.І. Мейєра, Л.В. Можаяєва, С.З. Мошенського, Н.Й. Нерсесова, Л.О. Новосьолової, Д.С. Пахомова, О.П. Подцерковного, В.В. Посполітака, І.В. Рукавішнікової, Ф.К.Савіньї, І.Ф. Сидорова, А.М. Суміна, Є.Ю. Трегубенко, В.І. Труби, О.С. Іоффе, В.М. Урукова, П.П. Цитовича, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневича, Б. Б. Черепакіна, В.Л. Яроцького та інших.

Крім праць зазначених науковців для розроблення теми дисертаційного дослідження були використані праці ряду інших науковців, зокрема: С.С. Алексєєва, Д.В. Березіна, А.М. Васільєва, Р.Я. Вейцмана, К.М. Гуцалової, А.В. Демківського, О.І. Дегтярьової, Д.А. Керімова, В.В. Колеснікова, О.В. Кохановської, Ю.Я. Кравченка, І.М. Кучеренко, Д.М. Лук'янця, С.О. Маслової, А.М. Нагорного, О.П. Орлюк, А.В. Прокоф'єва, Р.Б. Шишки та інших.

Наведене вище зумовлює актуальність дисертаційного дослідження проблем правової природи векселя як боргового цінного папера та вдосконалення правового регулювання відносин у сфері його видачі та обігу. Дослідження специфіки векселя як боргового цінного папера та визначення його функціонального призначення в системі цінних паперів України здійснюється вперше.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалось у межах загальної науково-дослідницької програми відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України на тему “Еволюція цивільного законодавства України: проблеми теорії і практики”, державний реєстраційний номер РК 0105U000797 (I кв. 2005 р. – IV кв. 2006 р.)

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є з'ясування місця і ролі векселя як боргового цінного папера в цивільному обороті, а також формулювання теоретичних висновків та розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства про цінні папери та вексельний обіг, подальший розвиток доктринальних положень теорії цивільного та вексельного права. Мета дослідження зумовлює такі завдання:

- систематизувати ознаки векселя як боргового цінного папера;
- дослідити проблему співвідношення речових та зобов'язальних засад у вексельних відносинах;
- висвітлити сучасне та історичне значення функціонального призначення векселя у цивільному обороті;

– виявити специфіку, наслідки та співвідношення інститутів недійсності правочинів та нестатусності векселя як боргового цінного папера;
– запропонувати шляхи усунення недоліків, суперечностей, неузгодженостей приписів чинного законодавства України про обіг векселів та виробити аргументовані пропозиції щодо його подальшого вдосконалення.

Об'єктом дослідження є правова природа векселя як боргового цінного папера.

Предметом дослідження є вітчизняні, іноземні та міжнародні нормативні акти вексельного права, судова практика у сфері обігу векселів, науково-теоретичні досягнення, які стосуються сутності векселя як боргового цінного папера.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження використовувались діалектичний та інші методи. Історико-правовий та порівняльний методи дозволили здійснити аналіз генези формування родових ознак векселя як боргового цінного папера, виявити причини існування колізій при застосуванні приписів вексельного законодавства. Метод порівняльного правознавства використовувався при проведенні аналізу вітчизняних, іноземних та міжнародних нормативних актів. Застосування логіко-догматичного та герменевтичного методів слугувало тлумаченню норм цивільного і вексельного законодавства та аналізу судової практики. Логіко-правовий метод та метод системного аналізу сприяли проведенню дослідження функцій векселя як боргового цінного папера. За допомогою методів аналізу та синтезу було досліджено теоретичні положення про вексель як борговий цінний папір та надано практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів його видачі та обігу. У процесі дисертаційного дослідження використовувались також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в юридичній науці України після прийняття Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» здійснене комплексне наукове дослідження векселя як різновиду боргових цінних паперів, висвітленні дискусійних проблем правового регулювання вексельних відносин та захисту прав і законних інтересів їх учасників, визначенні шляхів їх вирішення, що знайшло відображення в таких найбільш вагомих висновках та пропозиціях:

1. За результатами аналізу родових ознак векселя як боргового цінного папера запропоновано нове формулювання поняття «цінні папери», вперше виділені такі їх ознаки як «статусність» та «юридична цінність».

2. Запропоновано новий підхід до розуміння векселя як публічно достовірного, абстрактного, датованого у місці складання суворо формального виду цінних паперів, позначеного вексельною міткою, який посвідчує просте безумовне зобов'язання особи, вказаної як платник (векселедавець або трасант), сплатити у визначеному місці та строк належно легітимованій у векселі особі (векселедержателю) визначену суму грошей. Пропонується надати цьому визначенню легальний характер, закріпивши його в окремому законі.

3. Уперше поряд із поняттям векселя як виду цінних паперів, запропоновано окремо закріпити у законодавстві визначення простого векселя як типу векселя, виконаного на спеціальному бланку з додержанням передбачених законодавством реквізитів, що посвідчує право вимоги векселедержателя якому кореспондується безумовний обов'язок особи (векседавця) сплатити визначену грошову суму у встановлений строк іншій особі (бенефіціару) чи особі, на користь якої вчинено індосамент (наступному векселедержателю).

4. Виходячи із поділу цінних паперів на типи, запропоновано визначити переказний вексель (тратту), як тип векселя, виконаний на спеціальному бланку з додержанням передбачених законодавством реквізитів, що посвідчує право вимоги векселедержателя від третьої особи платника (трасата) виконання обов'язку по сплаті визначеної грошової суми у встановлений строк а у випадку відмови трасата (неакцепта), обов'язок векседавця (трасанта) сплатити визначену грошову суму у встановлений строк векселедержателю (ремітенту) чи особі, на користь якої вчинено індосамент (наступному векселедержателю - індосату).

5. Уперше обґрунтовано положення, про те, що вексель не може ототожнюватись з іншими цивільно-правовими категоріями: правочином, оскільки не підпадає під визначення дії; із зобов'язанням, оскільки зобов'язання ґрунтується на видачі векселя як цінного папера; не підлягає беззастережному віднесенню до різновидів речей, оскільки останні не можуть містити в собі зобов'язальних засад. Запропоновано окремо виділити вексель в системі об'єктів цивільних прав як особливий об'єкт – інструмент посвідчення майнових прав у боргових відносинах.

6. Дістало подальшого розвитку юридична природа векселя. Виділено родові, видові, групові та типові ознаки, що дозволяють визначити його індивідуальне місце як боргового цінного папера в системі цінних паперів.

7. Уперше доводиться, що цінні папери визначених законодавством груп та видів взагалі, та боргові зокрема, є не просто сукупністю, а складають окрему цілісну систему. Визначено відмінності між термінологічними словосполученнями “система боргових цінних паперів” та “класифікація боргових цінних паперів”. Окреслено специфіку міжсистемних зв'язків, принципи побудови та структуру системи цінних паперів України.

8. Обґрунтовано необхідність започаткування нового інституту, за допомогою якого у необхідних випадках документ, який за зовнішніми ознаками нагадує вексель, може бути визнано таким, що не має статусу цінного папера, у зв'язку із чим запропоновано ввести у науковий понятійний апарат поняття «нестатусності». «Нестатусність векселя» означає, що документ який перебуває в обігу і позначений вексельною міткою, не набув або втратив вексельну силу і до нього не можуть застосовуватись положення вексельного законодавства.

9. Уперше обґрунтована пропозиція прийняти Закон України „Про векселі та вексельний обіг”, який складатиметься з п'яти розділів. Перший і

другий розділи мають відтворити Уніфікований закон «Про переказні векселі та прості векселі»; третій розділ доцільно присвятити особливостям регулювання вексельного обігу на території України, який має ввібрати положення чинного закону „Про обіг векселів в Україні”, порядок протесту векселя, закріпити визначення основних вексельних термінів; четвертий розділ визначатиме положення про особливості вирішення вексельних спорів; п’ятий розділ буде присвячений особливостям використання векселів у зовнішньоекономічній діяльності та міжнародних розрахунках.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання при викладанні навчальної дисципліни „Цивільне право України”, а також спецкурсів „Вексельне право України”, “Банківське право України”, „Цінні папери та фондовий ринок”. Результати дисертаційного дослідження можуть також використовуватись у навчальних посібниках, підручниках та методичних рекомендаціях для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів освіти, а також при розробці проектів нових нормативних актів про регулювання вексельного обігу та ринку цінних паперів.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на I Міжнародній науково - практичній конференції студентів і молодих вчених „Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти” (м. Суми, 8-9 грудня 2006 р.); II Міжнародній науково - практичній конференції студентів і молодих вчених „Актуальні проблеми професійного становлення особистості сучасного юриста ” (м. Суми, 12-13 травня 2007 р.);

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційної роботи знайшли відображення в шести наукових статтях, з яких п’ять опубліковано у фахових виданнях, що входять до переліку Вищої атестаційної комісії України, та двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації визначена метою і завданням дослідження, містить перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 209 сторінок, в тому числі список використаних джерел – 22 сторінки (221 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, розкривається стан наукової розробки проблеми, наводиться характеристика об’єкта, предмета та методів наукового дослідження, визначається мета і ставляться завдання наукового дослідження, формулюється наукова новизна та основні положення, що виносяться на захист, висвітлюється практичне значення та апробація результатів дослідження, вказуються публікації за темою дисертації.

Розділ перший „Юридична природа векселя” складається з двох підрозділів, в яких досліджуються генеза векселя у вітчизняних і закордонних правових системах та застосовується комплексний підхід до аналізу поняття та ознак векселя як боргового цінного папера.

У підрозділі 1.1. *«Генеза векселя у вітчизняних та іноземних правових системах»* досліджується питання виникнення та формування родових ознак векселя як різновиду боргових цінних паперів. Автором наводиться наукове визначення поняття „історичний тип векселя”, наголошується на можливості паралельного існування історичних типів векселів протягом одного і того ж проміжку часу, незважаючи на домінування протягом такого періоду одного з історичних типів векселів. Здійснено аналіз характерних ознак історичних типів векселів як цінних паперів, у результаті чого виділено окреме місце «прототипу векселя, як збірному поняттю, що не має типових ознак цінного папера». Дисертантом зроблено висновок про те, що вексель як цінний папір виник не в Італії, як вважається, а значно пізніше - у Франції - в період домінування „французького” типу векселя. Виділено два основних чинники, що зумовлюють еволюцію векселя та розвиток вексельного законодавства. Такими чинниками є рівень розвитку економічних зв'язків, які висувають певні вимоги до особливостей правового регулювання і використання векселя як боргового цінного папера та рівень розвитку інформаційно-розрахункових і банківських технологій.

Автором висловлюється думка про те, що на території України відбувався власний історичний процес розвитку боргових правовідносин, який призвів до появи таких прототипів векселів (боргових інструментів), як обліки, скрипти та інших, що використовувались саме у сфері приватних відносин задовго до офіційного використання в цій сфері векселів.

Дисертантом виділено шість періодів розвитку вексельного законодавства у історичному світовому масштабі: доіталійський, італійський, французький, німецький, період уніфікації, період глобалізації.

У підрозділі 1.2. *«Поняття та ознаки векселя»* проаналізовано питання щодо юридичної природи векселя як боргового цінного папера. Автором запропоновано новий підхід до класифікації ознак векселя як елемента системи цінних паперів, який полягає у окремому виділенні родових ознак векселя, що характеризують його як цінний папір; групових ознак, які характеризують вексель як борговий цінний папір; видових ознак, які дозволяють визначити індивідуальне місце векселя, як виду у групі боргових цінних паперів; типових ознак, які індивідуалізують окремо простий та переказний типи векселя. Приділено увагу питанню співвідношення ознак векселя як цінного папера з ознаками вміщеного у векселі зобов'язання. Серед ознак, які характеризують вексельне зобов'язання, виділено безумовність та простоту. Досліджено та розширено розуміння значення публічної достовірності для інституту цінних паперів на прикладі векселя та виявлено її зв'язок із статусністю векселя.

Автором обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення

простоти вексельного зобов'язання, якою запропоновано вважати неприпустимість розміщення в тексті векселя додаткових відомостей, які хоча і не обумовлюють, але ускладнюють обов'язок про платіж, оскільки це може призводити до заперечень платника проти платежу за векселем, що ґрунтуються на таких ускладненнях.

На основі вказаних досліджень запропоновано нове наукове бачення і визначення поняття „юридична природа векселя”. За результатами комплексного підходу до розуміння векселя як боргового цінного папера автором по новому визначено поняття „вексель”, „простий вексель”, “переказний вексель”. „цінні папери”. Дисертантом виділено нові родові ознаки векселя як цінного паперу: «статусність» та «юридична цінність» і закладено основу для аналізу міжсистемних зв'язків векселя з іншими видами цінних паперів.

Розділ другий „Характеристика векселя як боргового цінного папера” складається з двох підрозділів, у яких досліджуються основні засади побудови нової моделі сучасної системи цінних паперів України та визначається місце векселя у цій системі.

У підрозділі 2.1. *“Вексель у системі боргових цінних паперів”* дисертантом обґрунтовується думка, що цінні папери складають самостійну систему, досліджується значення понять „система цінних паперів”, „класифікація цінних паперів” та „ринок цінних паперів”. Наведено наукове обґрунтування та визначено поняття „система цінних паперів”, під якою запропоновано вважати цілісне, структурне, ієрархічне об'єднання всіх передбачених законом видів цінних паперів, що вказує на місце, роль, значення, функції, взаємозв'язки та особливості положення кожного з них в такому об'єднанні шляхом групування однорідних видів цінних паперів та індивідуалізації конкретних видів за типами з одночасним визначенням категорій. Побудова цілісної системи цінних паперів у запропонованому вигляді, дасть можливість вдосконалити правове регулювання обігу цінних паперів, що дозволить систематизувати та зробити більш лаконічними правові норми, які визначатимуть правила обігу для груп, типів, категорій, та класів цінних паперів.

Вексель в системі цінних паперів запропоновано розглядати як вид цінних паперів, що входить до групи боргових цінних паперів. Його типами є простий та переказний векселі. Обидва типи відносяться до категорії ордерних цінних паперів і можуть мати такі класи як фінансовий або товарний а також інші. Систематизація векселя на вказані класи дозволяє ідентифікувати той чи інший вексель, як такий, що підпорядковується одним або іншим правовим нормам. Зокрема, чинне законодавство передбачає, що фінансові векселі на відміну від товарних можуть використовуватись обмеженим колом суб'єктів.

Видом цінних паперів запропоновано вважати основоположну структурну одиницю системи цінних паперів, що характеризується наявністю загальних стійких, незмінних ознак юридичної природи, характерних тільки для елементів такої структурної одиниці, зміст та форма яких є типовою. Дане

визначення дозволяє ідентифікувати векселі, облігації, ощадні (депозитні) сертифікати та ін., як окремі самостійні види цінних паперів, незважаючи на те, що вони мають ряд схожих ознак і законодавством відносяться до однієї групи цінних паперів – боргових.

Типом цінного паперу запропоновано вважати поділ цінних паперів по горизонталі в межах кожного конкретного виду за індивідуальністю стійких ознак їх юридичної природи. Вексель як вид поділяється на два типи: переказний вексель, простий вексель.

Категорії цінних паперів визначаються ознаками, що відображають найбільш істотні загальні якості, які є спільними для характеристики окремих типів та класів різних видів цінних паперів, що відносяться до різних груп. Категоріями цінних паперів пропонується вважати їх поділ на іменні; на пред'явника; ордерні; емісійні; неемісійні тощо. Зокрема до категорії ордерних цінних паперів можна віднести вексель і коносамент, які відповідно перебувають у різних групах.

Група цінних паперів має об'єднувати цінні папери за спільним характером основної функціонально-інструментальної ознаки. Для групи боргових цінних паперів об'єднуючим елементом є їх спільна здатність опосередковувати боргові зобов'язальні відносини. У групі боргових цінних паперів вексель посідає особливе місце, яке визначається здатністю виконувати новаційну та арбітражну функції у зобов'язальних правовідносинах.

У підрозділі 2.2. «Вексель як засіб посвідчення боргу: функціональний, інструментальний та ціннісний підходи» досліджено проблему різного сприйняття векселя у літературі, законодавстві та судовій практиці, а саме як юридичного факту; як речі; як зобов'язання; як доказу; як об'єкта прав; як правочину та ін.

Встановлено, що існуючі договірні позадоговірні та теорія емісії не можуть достатньою мірою пояснити юридичну сутність векселя, оскільки спрямовані на вирішення іншого питання – про момент та підстави виникнення вексельного зобов'язання. Здійснено дослідження теорій, які покликані пояснити юридичну сутність векселя, зокрема: теорію паперових грошей К. Ейнертата, теорію кредитної речі Зібенгаара, теорію Беккера, Фолькнера та Леві, які розглядали вексель як кредитора, теорію фіктивного кредитора Жюлі, теорію тимчасово невизначеного кредитора Штоббе, теорію доручення Ляденбурга, теорію інкорпорованого акцепту Юста, теорію власності Гольдшмідта та інші. На основі дослідження вказаних теорій обґрунтовано висновок про те, що вексель не є договором, і зобов'язанням, не може беззастережно відноситися до речей, а є особливим окремим об'єктом – інструментом посвідчення майнових прав.

Додатково обґрунтовано нову ознаку векселя як цінного папера – його юридичну цінність, досліджено складові елементи цінності векселя: матеріальної, номінальної та економічної. Знаходить подальший розвиток обґрунтування недоцільності ототожнення цінного папера – векселя із

категоріями: договору; правочину; зобов'язання; речі, зважаючи на його особливу юридичну природу та функціонально – інструментальне призначення.

Дослідження функцій та інструментальних властивостей векселя у співвідношенні із функціями інших видів цінних паперів, підкреслює особливе місце векселя у системі цінних паперів і боргових зокрема.

При здійсненні дослідження функцій векселя знаходить підтвердження раніше зроблений висновок щодо юридичної цінності векселя як цінного папера. Аналізується взаємозв'язок і обумовленість функцій векселя ознаками, що визначають його юридичну природу. Здійснено комплексне дослідження функцій векселя, за результатами якого виділено функцію новації (новаційну функцію), функцію переказу грошей, кредитну функцію, гарантійну функцію, інвестиційну функцію, арбітражну функцію, антиінфляційну функцію, товарну функцію. Додатково обґрунтовано позицію про те, що вексель не може виконувати платіжну та розрахункову функції.

Досліджено функціональні відмінності та функціональні зв'язки векселя як боргового цінного папера з іншими борговими цінними паперами системи.

Висновки, отримані у результаті дослідження функцій та сутності векселя, визначили зміст інших розділів роботи.

Розділ третій „Вексель у структурі засобів захисту прав учасників вексельних правовідносин” складається із двох підрозділів і присвячений визначенню шляхів охорони прав та законних інтересів учасників вексельних відносин. Надаються конкретні пропозиції щодо вдосконалення норм вексельного права та оптимізації сфери функціонування векселя у цивільному обороті.

У підрозділі 3.1. “Недійсність вексельних правочинів та нестатусність векселя” досліджується сучасна правозастосовча та судова практика України у сфері реалізації майнових прав, посвідчених векселем. На основі аналізу судової практики останнього десятиріччя, яку переважно складають спори з приводу визнання векселя недійсним, досліджується проблема можливості визнання векселя недійсним. Аналіз судової практики дозволив виявити низку випадків застосування специфічних техніко – юридичних способів захисту використаних боржниками по векселям з метою уникнути виконання обов'язків за векселями та позбавити векселя юридичного значення.

Надано додаткове обґрунтування на користь неможливості визнання векселя недійсним, виходячи з особливого правового режиму, що визначає статус документа як цінного папера, аргументовано неможливість застосування до векселя наслідків недійсності, які, зазвичай, застосовуються до право чинів, визнаних недійсними. Обґрунтовано, що на відміну від неприпустимості застосування інституту недійсності до векселя як цінного папера, вказаний інститут може застосовуватись до відносин

пов'язаних із складанням, видачею, передачею, акцептуванням, авалюванням, пред'явленням до платежу векселя. Останні визначено вексельними правочинами, що обслуговують вексельний обіг і можуть бути визнані недійсними. На основі аналізу співвідношення вексельного і цивільного законодавства запропоновано ввести у правовий вжиток термін „статусність”, для позначення факту наявності у документа, позначеного вексельною міткою, статусу цінного папера, що дозволяє застосовувати до нього положення вексельного законодавства. Для позначення факту відсутності у документа, позначеного вексельною міткою, статусу векселя як цінного папера, що означає неможливість застосування до нього положення вексельного законодавства, запроваджено термін „нестатусність”. Для позначення техніко-юридичної конструкції встановлення відсутності у документа, позначеного вексельною міткою, статусу векселя як цінного папера, запропоновано поняття „визнання документа нестатусним”, що має вказувати на застосування до цінних паперів альтернативної порівняно з інститутом недійсності процедури, яка застосовується для правочинів,.

За результатами аналізу наслідків визнання векселя нестатусним виявлено, що момент виникнення та припинення векселя як цінного папера не співпадає із моментом виникнення та припинення вексельного зобов'язання.

Досліджено спеціальні наслідки нестатусності цінних паперів, зокрема векселя, серед яких виділено припинення інструментально – функціональної здатності документа, зміну сфери правового регулювання, втрату документом спеціального статусу, що призводить до втрати його держателем посвідчених документом майнових прав.

У підрозділі 3.2. *“Напрямки подальшого вдосконалення вексельного законодавства України”* досліджується проблема суперечностей при застосуванні положень вітчизняного законодавства про вексельний обіг.

Досліджується проблема застосування тексту неопублікованого в Україні Уніфікованого закону, проблема юридичного значення неопублікованого офіційного перекладу тексту вказаного закону в Україні. Серед негативних наслідків такого явища виділено такі: 1) порушується конституційне право громадянина, передбачене ст. 57 Конституції України, на доступ до інформації, вміщеної у законі, який визначає його права, обов'язки та встановлює відповідальність; 2) порушено конституційний порядок набрання чинності документа, що має статус закону передбачений ст. 94 Конституції України; 3) не виконано належним чином міжнародне зобов'язання, прийняте на себе Україною щодо введення на своїй території Уніфікованого закону у відповідності до ст. 1 Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон *“Про переказні векселі та прості векселі”*; 4) створено юридичну колізію, яка дає правові можливості вимагати перегляду судових рішень, які ґрунтувались на статтях Уніфікованого закону тільки на тій підставі, що суд застосував до конкретних прав та обов'язків закон, який належним чином не було введено в дію на момент розгляду

конкретної справи; 5) ускладнюється і без того складна проблема обізнаності учасників вексельних правовідносин з питань застосування вексельного законодавства та розуміння його положень. Досліджено історію виникнення вище вказаної проблеми та досвід інших держав світу, зокрема, Німеччини щодо запобігання та вирішення подібних проблем.

Приділена увага дослідженню інших основних проблем, пов'язаних із обігом векселів в Україні та обґрунтована необхідність вдосконалення вексельного законодавства, а саме: вирішення проблеми існування надмірної кількості нормативних актів, що регулюють вексельний обіг; проблеми визначення та закріплення у майбутньому вексельному законодавстві спеціальної вексельної термінології тощо.

За результатами вирішення викладених у цій роботі проблем обґрунтовано пропозицію щодо прийняття нового Закону України „Про векселі та вексельний обіг”. Запропоновано структуру вказаного закону.

У **висновках** подані основні підсумки дисертаційного дослідження, викладені його основні результати та пропозиції щодо вдосконалення чинного вексельного законодавства України. Так, виявлено нові родові ознаки векселя як цінного папера, що дозволяє сформулювати нове поняття «цінні папери». Визначається, що цінними паперами є наділені спеціальним статусом публічно достовірні документи на паперовому чи іншому носії, які відповідають встановленій законом формі, характеризуються юридичною цінністю і посвідчують майнове або інше спеціально передбачене законом право, здійснення якого нерозривно пов'язане з пред'явленням цього документа (а для бездокументарних цінних паперів з пред'явленням доказів володіння документом) у встановленому порядку.

Здійснено аналіз правової природи векселя як об'єкта цивільних прав із застосуванням у комплексі інструментального, функціонального та ціннісного підходів. Визначено, що вексель не повинен беззастережно відноситись до речей, не може ототожнюватись із зобов'язанням і не є правочином. Вексель є об'єктом – інструментом посвідчення майнових прав, який об'єднує у собі речовий і зобов'язальний компоненти, характеризується спеціальним статусом та юридичною цінністю, що вказує на його окреме місце у системі об'єктів цивільних прав як боргового цінного папера. Запропоновано розмежувати ознаки векселя на: родові ознаки векселя як цінного папера, групові ознаки, що характерні тільки для певної групи цінних паперів; видові ознаки, характерні тільки для виду цінних паперів, у даному випадку – векселя; типові ознаки, характерні тільки для існуючих типів векселя. Запропоновані принципи побудови та функціонування цілісної системи цінних паперів, що передбачає поділ усієї їх сукупності на групи, які включають окремі види цінних паперів, кожен з яких може мати типи, що у свою чергу можуть систематизуватися за категоріями з подальшим виділенням класів. У ст. 3 Закону України " Про цінні папери і фондовий ринок" слід внести зміни та доповнення, а саме:

закріпити визначення системи цінних паперів; здійснити систематизацію цінних паперів не тільки за групами, а й за видами, типами, категоріями.

Аналіз теорій, які пояснюють сутність векселя, дозволяє розрізнити активний і пасивний стан вексельного обов'язку. При цьому пасивним станом пропонується вважати той період часу, коли у зобов'язаної за векселем особи існує обов'язок сплатити після настання строку, вказаного у векселі, визначеної грошової суми, але виконання такого обов'язку від неї у цей період не вимагається. Активним станом пропонується вважати той період часу, коли від зобов'язаної за векселем особи вимагається виконати обов'язок щодо сплати вказаної у векселі суми. Визначається, що функціонально-інструментальні властивості векселя як цінного папера реалізуються не тільки у статиці а й у динаміці його існування (вексельний обіг). Динаміка вексельних відносин полягає у вчиненні вексельних правочинів (індосамент, акцепт, аваль, протест, пред'явлення до акцепту та платежу) а також інших правочинів із векселем (купівля-продаж, застава, дарування).

Обґрунтовано, що вексель не може бути визнаний недійсним, оскільки це не дія, „правочин”, але може бути визнаний документом, що не має статусу векселя («нестатусним»). Такий підхід може застосовуватися не тільки до векселя, а й до інших цінних паперів. У зв'язку з цим дисертантом вперше запропоновано термін „нестатусність”, який означає факт відсутності у документа позначеного вексельною міткою статусу цінного папера. Неприпустимо використовувати загальні положення цивільного законодавства для визнання векселя недійсним, виходячи із правила про співвідношення вексельного та цивільного законодавства, яке вказує на неприпустимість застосування до вексельних відносин, які врегульовані нормами вексельного законодавства положень, цивільного законодавства, зокрема у питанні про дійсність векселя. Визначено, що коло можливих підстав нестатусності векселя як цінного папера, вужче за коло підстав недійсності правочинів. До підстав нестатусності належать: вади волі учасників вексельного зобов'язання; вади форми векселя; вади змісту. Юридичні наслідки недійсності правочинів, зокрема двостороння реституція не можуть застосовуватись як наслідки нестатусності векселя. Пропонується врегулювати порядок, умови та наслідки визнання документа таким, що не має вексельної сили, шляхом внесення відповідних змін у Закон України „Про обіг векселів в Україні” та Закон України „Про цінні папери та фондовий ринок”, де передбачити інститут нестатусності цінних паперів.

Автором обґрунтовано, що поява „офіційного перекладу” у вигляді електронного документа в мережі „Інтернет” не може вважатися офіційним опублікуванням Уніфікованого закону з таких причин. По-перше, в законодавстві ніде не передбачено прийняття законів у вигляді електронних версій перекладу. По-друге, незрозуміло, що саме юридично надає такому перекладу статус „офіційного” і на якій юридичній підставі. По-третє, не будучи опублікованим у офіційній пресі, як закон, такий переклад породжує і ряд інших питань щодо юридичної природи та юридичного значення.

Запропоновано структуру проекту нового Закону України „Про векселі та вексельний обіг”, який складатиметься з п’яти розділів. Частина 1 ст. 4 Закону України „Про обіг векселів в Україні”, в якій йдеться про можливість видавати векселі тільки за фактично поставлені товари, роботи, послуги, має бути скасована, як така, що суперечить принципам вексельного законодавства.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мирославський С.В. Щодо питання про визначення поняття “цінні папери” / С. В. Мирославський // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 20–23.

2. Мирославський С.В. Щодо публічної достовірності векселя / С. В. Мирославський // Держава і право. Юридичні і політичні науки: збірник наукових праць. – Випуск 22. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – С. 369–373.

3. Мирославський С.В. Окремі проблеми законодавчого забезпечення обігу векселів в Україні / С. В. Мирославський // Держава і право. Спецвипуск: збірник наукових праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – Т. 1. – С. 458–463.

4. Мирославський С.В. Колізії при застосуванні законодавства про вексельний обіг та шляхи їх подолання / С. В. Мирославський // Держава і право : збірник наукових праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – № 35. – С. 329–336.

5. Мирославський С.В. Проблеми застосування інституту недійсності до векселя та їх подолання / С. В. Мирославський // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 150–154.

6. Мирославський С.В. Нові підходи до вирішення проблеми дійсності окремих фінансових інструментів / С. В. Мирославський // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми, 2006. – Т. 15. – С. 192–198.

7. Мирославський С.В. Сучасний стан проблеми додержання конституційних прав громадянина при застосуванні законодавства про вексельний обіг / С. В. Мирославський // Права людини в умовах сучасного державотворення : теоретичні і практичні аспекти : збірник тез та доповідей за матеріалами I Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених. – Суми, 2006. – С. 141–143.

8. Мирославський С.В. Проблеми застосування неопублікованого законодавства при регулюванні вексельного обігу / С. В. Мирославський // Актуальні проблеми професійного становлення особистості сучасного юриста: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. – Суми, 2007. – С. 70–72.

АНОТАЦІЇ

Мирославський С.В. Вексель як борговий цінний папір. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. - Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України. - Київ, 2008.

В дисертації досліджується юридична природа векселя як боргового цінного папера, надається загальна характеристика сутності векселя як боргового цінного папера, де останній визначається як особливий об'єкт – інструмент посвідчення прав, що не може ототожнюватись із договором, правочином, зобов'язанням та беззастережно відноситись до речей. Доводиться необхідність запровадження інституту нестатусності для цінних паперів як альтернатива інституту недійсності для правочинів. Наводиться поняття системи цінних паперів як цілісного ієрархічного утворення та визначається особливе місце векселя як боргового цінного папера у цій системі. Здійснюється комплексне дослідження функцій векселя та теорій, які покликані пояснити сутність векселя, що дає можливість виділити такі нові ознаки векселя, як статусність та юридична цінність. Досліджуються основні проблеми правового регулювання вексельного обігу в Україні на сучасному етапі, у тому числі проблема чинності неопублікованого в Україні Уніфікованого закону, та доводиться необхідність прийняття нового Закону, який повинен вирішити ці проблеми.

Ключові слова: вексель, цінні папери, статус, система, юридична цінність.

Мирославский С.В. Вексель как долговая ценная бумага. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Институт государства и права им. В.М. Корецкого Национальной академии наук Украины. - Киев, 2008.

В диссертации исследуется юридическая природа векселя как долговой ценной бумаги, рассматриваются понятия и признаки векселя, предлагаемые разными учеными, что позволяет автору выделить родовые, групповые, видовые и типовые признаки векселя, а также дает возможность выделить такие новые признаки векселя как статусность и юридическую ценность.

Дается общая характеристика сути векселя как долговой ценной бумаги, анализируются теории, призванные пояснить суть векселя, а также инструментальная, документарная и бездокументарная концепции, что позволяет прийти к выводу о векселе как об особенном объекте – инструменте удостоверения прав, который не может отождествляться с договором, сделкой, обязательством и безоговорочно относиться к вещам. Сделан вывод, что вексель имеет особое правовое положение в системе

объектов гражданских прав и исследованные особенности этого правового положения позволяют сделать вывод о наличии у векселя такого признака как «статусность». Статусность предложено отнести к признакам векселя как долговой ценной бумаги в связи с тем, что признание или непризнание документа, обладающим статусом векселя, существенным образом влияет на характер прав и обязанностей участников вексельного правоотношения. Анализируются научные теоретические подходы, развитие национального законодательства и судебная практика, связанные с обращением векселя как долговой ценной бумаги. Это позволяет сделать вывод о недопустимости применения положений института недействительности к ценным бумагам вообще и векселям в частности. Доказывается необходимость вместо института недействительности для сделок ввести институт нестатусности для ценных бумаг. Нестатусность предложено рассматривать как характеристику юридического значения находящегося в обороте и помеченного вексельной меткой документа, который не приобрел или утратил статус ценной бумаги, вследствие чего к нему не могут применяться положения вексельного законодательства. Исследуются основания и последствия признания векселя нестатусным, что позволяет сделать вывод об их несовпадении с основаниями и последствиями недействительности предусмотренных гражданским законодательством для сделок.

Доказывается, что ценные бумаги в целом и долговые ценные бумаги в частности могут образовывать систему ценных бумаг, под которой предложено понимать целостное иерархическое объединение всех предусмотренных законом видов ценных бумаг, что позволяет определить место, значение, функции, взаимосвязи и особенности правового регулирования каждой из них в таком объединении путем группирования однородных видов ценных бумаг в группы и индивидуализация конкретных видов по типам с одновременным определением их категорий. Определяется особое место векселя как долговой ценной бумаги в этой системе, характеризующееся особенностями его юридической природы, характером закрепленных прав, документарностью формы, универсальностью функций. Дается определение векселя как вида ценных бумаг и определение переводного и простого векселей как типов в системе ценных бумаг.

Осуществляется комплексное исследование функций векселя как долговой ценной бумаги, что позволяет определить место векселя в системе ценных бумаг, как универсального долгового инструмента. Исследуются основные проблемы правового регулирования вексельного обращения в Украине на современном этапе, в том числе проблема действия неопубликованного в Украине Унифицированного закона. Исследуется практика применения положений «официального перевода» Унифицированного закона, который в противоречие с положениями Конституции Украины так и не был опубликован, однако был размещен на официальном сайте в сети «Интернет» и используется субъектами вексельных

правоотношений.

Доказывается необходимость принятия нового Закона, который способен разрешить отдельные проблемы вексельного обращения. Это проблемы связанные с неоднозначным пониманием и применением специальных вексельных терминов в Украине, проблема систематизации вексельного законодательства, проблема легализации «официального перевода» Унифицированного закона и другие. Предложено структуру указанного закона.

В выводах диссертации изложены основные теоретические результаты исследования и сформулированы рекомендации по усовершенствованию законодательства регулирующего обращение векселя как долговой ценной бумаги.

Ключевые слова: вексель, ценные бумаги, статус, система, юридическая ценность.

Myroslavs'ky S.V. Promissory Note as Debt Securities. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Law, speciality 12.00.03. – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. - V.M. Koretz'ky Institute of State and Law NAS of Ukraine. – Kyiv, 2008.

The dissertation deals with the legal nature of promissory note as debt securities. It is given general characteristic of promissory note essence as debt securities; promissory note is defined as specific object – the instrument of certifying rights, it can't be identified with contract, agreement, liability and can't be unconditionally referred to entities. It is proven the necessity of the introduction of the institute of the absence of statute for securities as the alternative to the institute of invalidity for agreements. The interpretation of the securities system as an integral hierarchical system is given and special place of promissory note as debt securities in this system is defined. The thesis deals with the comprehensive studies of the functions of promissory note and theories that explain the essence of promissory note; it gives the possibility to define new characteristics of promissory note videlicet the presence of statute and legal value. The main problems of legal regulation of promissory notes circulation, including the problem of validity of unpublished Unified Law, are under analysis; the necessity of passing a new law is grounded.

Key words: promissory note, securities, the presence of statute, system, legal value.